

ТОПАЛОВА І.А.

канд. екон. наук, доц.,
ст. наук. співроб.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький б-р, 29 м. Одеса, Україна, 65044

E-mail: djesi@te.net.ua

ORCID:0000-0001-7845-6612

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ЛОГІСТИКИ ОВОЧЕВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Актуальність. Овочевий ринок є одним зі стратегічних ринків України, що забезпечує національну продовольчу безпеку. Принципово важливими завданнями для його відтворювального розвитку є забезпечення доступу індивідуальних виробників, що виробляють 87% овочевої продукції, до прибуткової ланки розподілу й реалізації продукції шляхом впровадження організаційних механізмів формування ефективної ринкової логістики.

Мета та завдання. Метою даної статті є удосконалення організаційних механізмів формування ефективної логістики овочевого ринку України.

Результати. У ході дослідження проаналізовано основні показники та параметри овочевого ринку України. Встановлено основні напрямки та драйвери розвитку овочевого ринку, визначено проблеми даного ринку та шляхи вирішення. У статті здійснено контент-аналіз категорії «ринку овочевої продукції» на основі управлінсько-координаційного, відтворювального, об'єктно-суб'єктного, елементного та структурного підходів; побудовано схему елементів та інструментів, що забезпечують функціонування овочевого ринку за структурно-інституціональним підходом. Досліджено територіальні межі овочевого ринку, наведено авторську модель інфраструктури якості овочевого ринку України. Наведено порівняльну характеристику параметрів та видів продукції овочевого ринку України та їх вплив на логістичне забезпечення ринку, сформовано модель формування логістичних витрат під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Окреслено перспективи розвитку овочевого ринку України в контексті імплементації європейського досвіду, здійснено порівняльну характеристику організаційних механізмів розвитку логістики овочевого ринку України, а саме: оптової торгівлі (ОРСП), кооперація, взаємодія індивідуальних виробників з переробними підприємствами.

Висновки. Запропоновано та побудовано логістичні ланцюги формування товарних партій овочевої продукції, а саме: перспективний логістичний ланцюг на засадах відтворювальної функції ОРСП, завершений кооперативний логістичний ланцюг овочевого ринку, логістичний ланцюг договірних відносин між виробничим кооперативом та переробними підприємствами (контрактної взаємодії), що дозволить вирішити питання формування крупних партій овочевої продукції та забезпечення населення продуктами овочівництва. Сформована схема овочевого ринку України на основі взаємодії індивідуальних виробників з переробними підприємствами дозволить зберегти швидкопсувні продукти даного ринку за рахунок їх переробки та консервування. А побудована схема організаційних механізмів виробництва та розподілу продукції овочевого ринку на основі «експортно-орієнтованого підходу» дозволить здійснювати ринковий обмін через інтеграцію до європейських та світових ринків.

Дана стаття виконана в рамках НДР «Формування ефективної логістики товарних ринків» (№ держреєстрації 0119U00227).

Ключові слова: організаційні механізми, ефективна логістика, овочевий ринок України, логістичні ланцюги, продуктова незалежність, інфраструктура якості, параметри овочевого ринку.

TOPALOVA I.A.

Cand. econ sciences, associate professor,

Senior Research Fellow

Institute of market problems and economic & ecological research NAS of Ukraine

Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine

E-mail: djesi@te.net.ua

ORCID:0000-0001-7845-6612

ORGANIZATIONAL MECHANISMS OF EFFICIENT LOGISTICS FORMATION VEGETABLE MARKET OF UKRAINE

Topicality. The vegetable market is one of the strategic markets of Ukraine, which ensures national food security. Fundamentally important tasks for its reproductive development are to ensure access of individual producers, who grow 87% of vegetable products, to the profitable link of distribution and sale of products by introducing organizational mechanisms for the formation of efficient market logistics.

Aim and tasks. The purpose of this article is to improve the organizational mechanisms for the formation of efficient logistics of the vegetable market of Ukraine.

Research results. During the study, the main indicators and parameters of the vegetable market of Ukraine were analyzed. The main directions and drivers of development of the vegetable market are established, problems of the given market and ways of the decision are defined. The article analyzes the content analysis of the category «vegetable market» on the basis of management-coordination, reproduction, object-subject, elemental and structural approaches; the scheme of elements and tools that ensure the functioning of the vegetable market according to the structural-institutional approach is built. The territorial boundaries of the vegetable market are studied, the author's model of the quality infrastructure of the vegetable market of Ukraine is given. The comparative characteristics of parameters and types of products of the vegetable market of Ukraine and their influence on the logistical support of the market are given, the model of formation of logistic expenses under the influence of factors of internal and external environment is formed. The prospects of development of the vegetable market of Ukraine in the context of implementation of the European experience are outlined, the comparative characteristic of organizational mechanisms of development of logistics of the vegetable market of Ukraine is carried out, namely: wholesale trade, cooperation, interaction of individual producers with processing enterprises.

Conclusion. The logistic chains of formation of commodity batches of vegetable products are offered and constructed, namely: perspective logistic chain on the basis of reproductive function ОПСІІ, completed cooperative logistic chain of vegetable market, logistic chain of contractual relations between production cooperative and processing enterprises. large consignments of vegetable products and providing the population with vegetable products. The formed scheme of the vegetable market of Ukraine on the basis of interaction of individual producers with the processing enterprises will allow to keep perishable products of the given market at the expense of their processing and preservation. And the constructed scheme of organizational mechanisms of production and distribution of vegetable market products on the basis of "export-oriented approach" will allow to carry out market exchange through integration into European and world markets.

Keywords: organizational mechanisms, efficient logistics, vegetable market of Ukraine, logistics chains, product independence, quality infrastructure, vegetable market parameters.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

В сучасних умовах кліматичних змін в Україні, нестачі прісної води, продовольчої кризи, зміни кон'юнктури та постійно зростаючих потреб населення в продукції овочівництва як важливої галузі сільськогосподарського виробництва важливими постають питання управління та розвитку овочевого ринку в контексті логістичного та інфраструктурного забезпечення. Особливого значення при цьому набувають сучасні логістичні підходи, орієнтовані на формування ефективної логістики, що дозволяє формувати крупні товарні партії, скорочувати терміни доставки, підвищувати якість овочевої продукції, встановлювати цінове балансування на ринку та здійснювати розподіл овочевої продукції, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питанням розвитку сучасного овочевого ринку України та особливостям його управління присвячено багато праць таких науковців, як: О. Барабаша, П. Саблука, Т. Осташко, Г. Бондаренко, О. Вишневської, В. Бойка, В. Криворучка, П. Макаренко, В. Амбросова, В. Муковоза, В. Рудь, С. Корнієнка, В. Лисюка, Р. Близького, А. Шумейка, Р. Логоші, Л. Міронової, Р. Скупського, В. Гальчинської, В. Писаренка та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Однак, недостатньо вивченим залишаються теоретико-методологічні та практичні питання щодо механізмів та підходів формування ефективної логістики овочевого ринку, комплексного дослідження даного ринку від виробництва, переробки, зберігання до збуту та визначення напрямів підвищення ефективності функціонування овочевого ринку.

Формування цілей дослідження (постановка завдання). Метою даного дослідження є удосконалення організаційних механізмів формування ефективної логістики овочевого ринку України. Завданнями дослідження, які реалізують поставлену мету є:

- визначення проблем та особливостей функціонування овочевого ринку;
- дослідження сучасних логістичних тенденцій овочевого ринку України;
- виявлення впливу головних параметрів овочевого ринку на логістичне забезпечення;
- розробка основних напрямків та механізмів регулювання даного ринку.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Україна має величезну виробничу спроможність у галузі вирощування овочів, саме тому, що це аграрна країна зі сприятливими кліматичними умовами та родючими чорноземами, які становлять третину світового фонду.

Крім того, Україна посідає п'яте місце в Європі за рівнем виробництва плодово-овочевої продукції. Це пов'язано також з великою щільністю сільського населення. За останні роки значно підвищився сукупний обсяг органічного виробництва, що також робить його одним з найпривабливіших напрямів для інвестицій в Україні. Експерти у галузі аграрних ринків вважають, що у зв'язку зі зростанням попиту, переробна галузь швидко зростатиме у продовж наступних 5 років [1].

За прогнозами аналітиків, сукупний обсяг експорту України до ЄС збільшиться на 6,3% унаслідок імплементації DCFTA (Угода про поглиблену та всебічну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС). У міру зростання рівня торгівлі місцеві виробники овочів та фруктів мають поліпшити свою конкурентоспроможність, збільшити урожайність шляхом модернізації переробних та пакувальних потужностей, налагодження процесу транспортування та зберігання, а також через поліпшення рівня безпеки харчових продуктів на основі стандартизації та сертифікації [1].

Згідно Європейського статистичного довідника – 2020 «Найважливіші європейські ринки з точки зору FRUIT LOGISTICA» Україна є одним з найбільш важливих виробників фруктів та овочів у південному регіоні, а по деяких позиціях – в світі [2]. У 2019 році Україна імпортувала свіжих овочів на 550 млн, а експортувала відповідно на 38 млн. Водночас експорт свіжих овочів за цей же період упав з 65 тис. тон до 55 тис. тон., тобто на 15,4 %. Позитивна тенденція спостерігається тільки за категорією «Продажі цибулі» - на 42,9 % (з 14 до 20 тис. тон). Імпорт овочів збільшився на 34,8 %, тобто з 89 тис. до 120 тис. тон. У топ-трійку товарних позицій входять томати, цибуля та огірки. Продукція овочевого ринку, особливо її переробка стали «сильною стороною» країни на міжнародному ринку.

Однак, на шляху подальшого розвитку овочевого ринку України постають деякі питання, які не дозволяють вести повноцінну конкурентну боротьбу на світовому ринку, а саме:

- недосконала інституціональна база щодо захисту виробників овочевої продукції;
- низький рівень сертифікації продукції та умов вирощування щодо стандартів якості;
- нерозвиненість інфраструктури, в т.ч. логістичної;
- недосконалість технологій та процесів вирощування продукції овочевого ринку;
- неможливість формування крупних партій через наявність дрібних виробників та домогосподарств;
- низький рівень кооперації (об'єднань) між виробниками овочевої продукції;
- недостатність інформаційної бази та комунікацій між учасниками (суб'єктами) овочевого ринку;
- низька мотивація виробників щодо вирощування високоякісної (органічної) продукції;
- нестача, моральне зношення сільськогосподарської техніки, тощо.

Сучасні тренди розвитку сільськогосподарських ринків та овочевого зокрема, полягають у постійному оновленні товарних груп, зміні та наданні додаткових властивостей (нововведень) вже існуючим товарам та продукції з позиції якості, терміну зберігання, стандартизації, що повинно відповідати запитам споживачів. Для досягнення вищезазначеного необхідно поліпшити такі технології, як: виробничі (агротехнологій), управлінські, інформаційно-комунікаційні та особливо логістично-інфраструктурні.

Багато вчених вважають, що ринок овочів за своїми обсягами виробництва, товарною та продуктовою номенклатурою (в т.ч. переробка продукції), формами власності може бути сформований як самостійний ринок [3-7].

Узагальнення існуючих підходів щодо визначення овочевого ринку наведено у табл. 1.

Усі визначення даної категорії демонструють відносини або взаємозв'язки між учасниками даного ринку. У сучасних наукових роботах практично не ставиться питання про ефективність овочевого ринку. Лише окремі автори говорять про його ефективний стан. Але єдиної думки, відносно даного питання не існує. Так, автор Н.В. Федорчук під ефективністю ринку овочів розуміє систему показників ефективності для усіх його учасників [8, с. 6], а О.М. Вишневська та І.М. Лесік розуміють підхід щодо формування ринку продукції овочівництва у контексті реалізації економічних інтересів учасників [9, с. 20; 10, с. 16].

Сучасними напрямками розвитку овочевого ринку в Україні є:

- забезпечення національної продовольчої безпеки;

- збільшення виробництва продуктів дитячого харчування;
- тренди здорового харчування (культура харчування) (не менш 25 % у раціоні людини, що підвищує попит на органічні овочі та на заморожені овочі);
- зниження доходів населення (що унеможливує споживання в достатньому обсязі м'ясних та рибних продуктів);
- пандемія Covid-19 (під час пандемії рекомендовано споживати більше свіжих овочів).

Таблиця 1

Контент-аналіз категорії «ринок овочевої продукції» за різними підходами*

Підхід	Автор	Категорія	Опис категорії
Управлінсько-координаційний	Рудь В.П. [3]	Ринок овочевої продукції	Система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління виробництвом, сферами переробки та збереження овочевої продукції на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб громадян.
Відтворювальний	Атамас Г.П. [4]	Регіональний овочевий ринок	Сукупність економічних взаємовідносин між виробниками та споживачами з приводу купівлі та продажу продукції овочівництва в межах певної території, що має природно-кліматичні, соціально-економічні, політико-правові, історичні та етнографічні особливості; а також, забезпечуючи остаточне визначення вартості овочевих товарів, ринок підтримує безперервність процесу суспільного овочевого відтворення.
Об'єктно-суб'єктний	Близький Р.С. [5]	Ринок плодово-овочевої продукції	Система технологічних, організаційних та економічних взаємозв'язків, які визначають суб'єктно-об'єктну структуру, функціонування якої забезпечує реалізацію ланцюга цілей (від поточних до стратегічних) від задоволення потреб споживачів до формування продовольчої безпеки країни через цілорічне забезпечення населення продукцією.
Елементний	Логоша Р.В. [6]	Ринок овочевої продукції	Сукупність відносин у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання овочевої продукції, і тому його ефективне функціонування залежить від рівня розвитку всіх елементів ринку. При цьому ринок овочевої продукції є системою взаємовідносин, що формується під дією внутрішнього споживання, залежністю від кон'юнктури зовнішніх ринків продовольства, а також розвиненістю ринкової інфраструктури.
Структурний	Майборода О.В. [7]	Ринок овочевої продукції	Система економічних відносин між сільськогосподарськими, переробними, торговельними підприємствами та споживачами. Виробництво – зберігання – переробка – реалізація – споживання є ланками одного ланцюга, тому неможливо домогтися прибутковості однієї з них за збитковості інших.

*Узагальнено автором на основі [3-7]

З урахуванням вищезазначеного, на думку автора, **ринок овочевої продукції** – це соціально-економічна система, в якій узгоджуються економічні інтереси виробників і споживачів у процесі вільної купівлі-продажу овочевої продукції на засадах ефективного регіонального розподілу цієї продукції.

Овочевий ринок складається з таких секторів, як:

- овочі відкритого ґрунту;
- овочі закритого ґрунту;
- зберігання овочевої продукції;
- переробка овочів.

Вищенаведені визначення категорії «Овочевий ринок» дозволяють уявити ринок як узгодження економічних інтересів учасників (суб'єктів) у процесі вільної купівлі-продажу продукції. До учасників (суб'єктів) даного ринку можна віднести:

- кінцевих споживачів: придбавають продукцію для власного споживання;
 - виробників: придбавають продукцію овочевого ринку для переробки і виготовлення готової продукції;
 - проміжних учасників: оптова та роздрібна торгівля, посередники.
- Овочевий ринок в Україні має такі особливості, як:
- регіональна диференціація: цінові зміни, різні види продукції;
 - залежність від кон'юнктури;
 - обмежений асортимент продукції;
 - сезонність виробництва;
 - невисока якість продукції;
 - нееластичність або низька еластичність попиту;
 - висока конкуренція: присутність великої кількості малих виробників, домогосподарств;

- низький рівень інституційної підтримки;
- недостатність зберігаючих технологій та зберігання продукції;
- низька культура представлення товару: відсутність упаковки, маркування, сертифікатів якості, опису продукції з вітамінно-мінеральним складом.

Попит на продукцію овочевого ринку постійно зростає. Він формується домогосподарствами та переробними виробництвами під впливом соціально-економічних факторів (дохід, рівень цін, якість продукції). Усі учасники (суб'єкти) ринку формують взаємовідносини у вигляді оптової та роздрібно торгівлі продукції овочевого ринку, що являє собою товарний оборот даної продукції. Схему елементів та інструментів, що забезпечують функціонування овочевого ринку представлено на рис. 1.

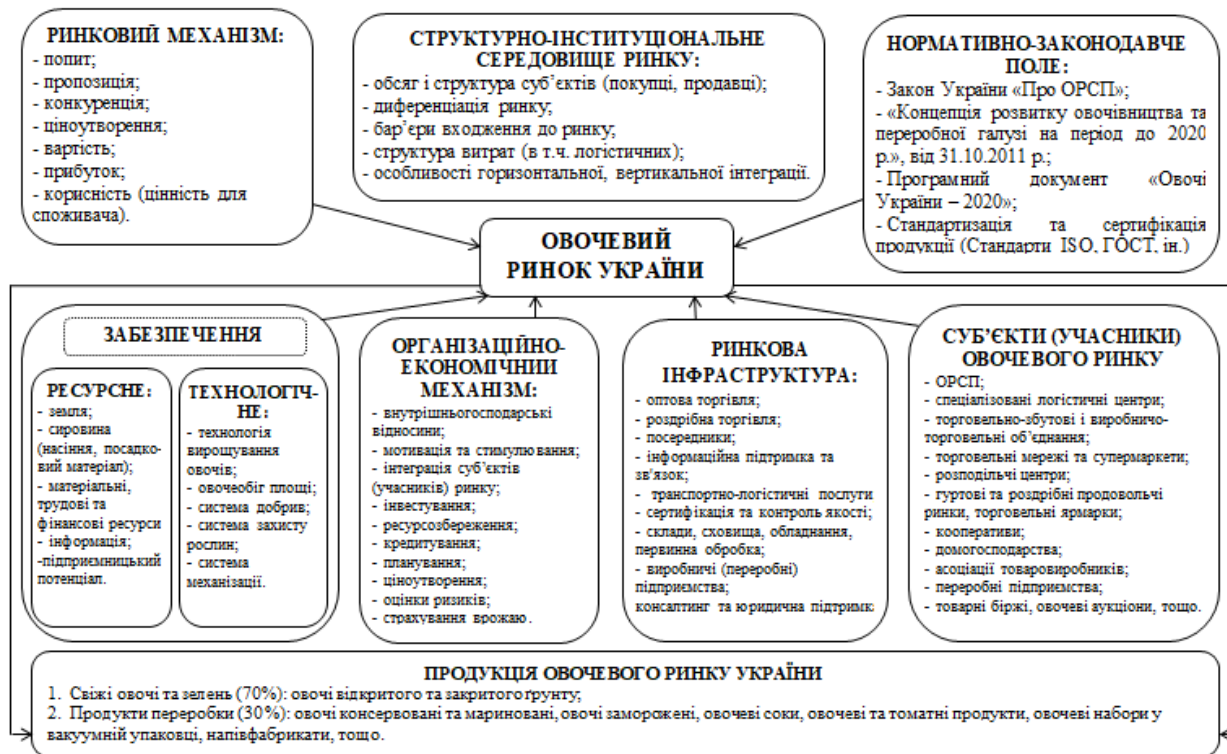

Рис. 1. Схема елементів та інструментів, що забезпечують функціонування овочевого ринку за структурно-інституційним підходом (розробка автора)

Наведена на рис. 1 схема демонструє по суті економічний базис механізму формування і функціонування овочевого ринку, під яким розуміємо процес узгодження складної системи економічних відносин між учасниками (суб'єктами) овочевого ринку, що виконують багато функцій (оптова торгівля, транспортування, зберігання, стандартизація та сертифікація, ціновий моніторинг, комунікаційні та консалтингові послуги) і покликані задовольняти потреби населення в овочевій продукції.

Подальші регіональні та міжрегіональні зв'язки, зовнішньоекономічні відносини впливають на формування інфраструктури, елементи якої повинні вбудовуватися у зовнішнє середовище. Але тенденції світового ринку овочевої продукції також здійснюють значний вплив на інфраструктуру даного ринку.

За критерієм просторового розміщення сформовано такі рівні ринків: локальні, регіональні, національні, світові ринки овочевої продукції.

Локальні ринки овочевої продукції – територіально визначені господарські системи, в межах яких укладаються реальні ринкові угоди і які характеризуються інституційною обмеженістю.

Регіональні овочеві ринки формуються під впливом таких факторів, як: кількість та щільність населення, питома вага міського населення в регіоні, природно-кліматичні умови, рівень розвитку овочівництва, співвідношення попиту та пропозиції.

Основними умовами функціонування та розвитку регіонального овочевого ринку є:

- територіальне розміщення овочівництва;
- вільна конкуренція;
- достатня місткість (ємність) ринку;

- ринкові відносини та ціноутворення;
- балансування попиту овочевої продукції;
- інвестиційна підтримка;
- захист прав товаровиробників;
- створення умов для збереження та реалізації продукції (транспортні послуги, логістичні та оптові ринки);
- вільний обмін товарами та продукцією;
- створення умов для зміни цін під впливом попиту та пропозиції;
- розвинута кредитно-грошова система;
- оптимізація системи оподаткування;
- розвинута інфраструктура території;
- створення умов для інтеграції, кооперації та об'єднання виробників у асоціації, кооперативи, кластери, тощо;
- мотиваційні заходи та стимулювання виробників продукції овочевого ринку.

Суттєвим фактором, який стримує зростання попиту на продукцію, є розвиток інфраструктури овочевого ринку. Процес формування інфраструктури даного ринку є комплексним поєднанням елементів виробничої та невиробничої сфери, функціонування яких визначає ефективність економіки регіону та країни в цілому.

Згідно Методики «Визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» визначимо основні параметри товарних ринків України [10].

Одним з основних параметрів є межі товарного ринку, а саме [10]:

1. Товарні межі ринку – товар (товарна група), сукупність схожих, однорідних предметів господарського обороту, в межах якої споживач за звичайних умов може перейти від споживання певного виду предметів господарського обороту до споживання іншого.

2. Часові межі ринку - час стабільності ринку, тобто період, протягом якого структура ринку, співвідношення попиту та пропозиції на ньому істотно не змінюються.

3. Територіальні (географічні) межі ринку певного товару (товарної групи) визначаються шляхом установлення мінімальної території, за межами якої з точки зору споживача придбання товарів (товарної групи), що належать до групи взаємозамінних товарів товарної групи), є неможливим або недоцільним.

Дана Методика також визначає і інші параметри товарного ринку, а саме: об'єкти аналізу; перелік товарів; перелік основних продавців (постачальників, виробників); обсяги товару; бар'єри вступу на ринок та виходу з ринку для суб'єктів господарювання на ринку.

Визначення ознак одного (подібного, аналогічного) товару (товарної групи) здійснюється, виходячи з подібності, зокрема: споживчих характеристик; умов споживання, які визначаються; умов реалізації; цін.

Розглянемо вищезазначені параметри для овочевого ринку України. Для цього здійснимо порівняльну характеристику параметрів, видів продукції овочевого ринку України та оцінимо їх логістичне забезпечення в залежності від параметрів ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика параметрів овочевого ринку у розрізі видів продукції та їх вплив на логістичне забезпечення (розробка автора)

Параметри ринку	Продукція овочевого ринку						Логістичні впливи в залежності від параметрів ринку
	Помідори, огірки, перець, кабачки, баклажани	Капуста, салат, шпинат	Кріп, шпинат, петрушка, м'ята, рукола, кінза, щавель, зелена цибуля	Бурак, багат, морква, селера, редиска, капуста	Цибуля (шалот, порей), часник	Горох, квасоля, спаржа	
1	2						3
Товарні межі	Плодові (пасльонові)	Капустяні, листкові та стеблові	Зелені	Коренеплідні	Цибулинні	Бобові	Логістичні та інформаційні технології щодо формування товарних партій

1	2						3
Часові межі	Квартал-місяць	Тиждень-доба	Тиждень-доба	Довготривалого зберігання	Довготривалого зберігання	Довготривалого зберігання	Транспортування, зберігання, розподіл
Територіальні* (географічні) межі	С, Н, Р, Л	Н, Р, Л	Н, Р, Л	С, Н, Р, Л	С, Н, Р, Л	Н, Р, Л	Локальний, регіональний, національний та світовий розподіл
Суб'єкти господарювання	Продавці: виробники, постачальники, посередники Покупці: переробні підприємства, кінцеві споживачі, споживачі залишків з метою переробки та створення додаткових товарів Обіг продукції овочевого ринку здійснюється вищезазначеними суб'єктами господарювання через: - систему оптової торгівлі (за індивідуальними, прямими договорами, у тому числі бартерними чи давальницькими схемами розрахунків); - систему роздрібною торгівлі, у тому числі через мережу фірмової торгівлі.						Формування ланцюга: постачальницька - сировинна - виробнича - розподільча - споживча – утилізаційна ланки
	Переробні підприємства, власні підприємства торгівлі, оптові овочеві ринки, ринки, роздрібні торговці, населення, пайовики	Переробні підприємства, ринки, роздрібні торговці, населення	Переробні підприємства, ринки, роздрібні торговці, населення	Переробні підприємства, оптові овочеві бази (ринки), роздрібні торговці, населення, пайовики, інші канали	Переробні підприємства, оптові овочеві бази (ринки), ринки (в. т.ч. експорт), населення	Переробні підприємства, оптові овочеві бази (ринки)	Вибір каналу збуту відповідно до формування товарних партій
Обсяги** реалізації овочевої продукції (у % до с/г продукції)	50-60	8-12	10-15	15-20	10-12	5-7	Фізичний розподіл: регіональний та між-регіональний
Бар'єри «входу»/ «виходу» з ринку (ступінь відкритості ринку)	Блокуючі бар'єри (вихід на ринок імпортової продукції)	Помірні бар'єри (вхід на ринок вітчизняної продукції)	Складні для подолання бар'єри	Помірні бар'єри	Складні для подолання бар'єри	Легкі для подолання бар'єри (вхід учасників (суб'єктів) на ринок)	Гранична кількість учасників ринку, неможливість входу нових «граків» (монополія торговельних мереж)
Інфраструктура	Оптові ринки сільськогосподарської продукції (ОРСП)	Спеціалізовані сховища з відповідним температурним режимом	Спеціалізовані сховища з відповідним температурним режимом	ОРСП, логістичні центри, оптові ринки, бази	ОРСП, логістичні центри, оптові ринки	Спеціалізовані сховища з відповідними режимами	Створення відповідної логістичної інфраструктури, яка буде інституційно закріплена

*С – світові ринки; Н – національні ринки; Р – регіональні ринки; Л – локальні ринки. ** на основі [11].

Кожен з параметрів ринку формує ті чи інші логістичні операції та сервіси, утворюючи таким чином цілісну логістичну систему та взаємозв'язки між усіма учасниками (суб'єктами) ринку.

Логістичні сервіси супроводжують продукцію овочевого ринку від початку (посадкового матеріалу) до кінцевого споживання та утилізації (переробки залишків).

Вважаємо, що для виявлення логістичних тенденцій на овочевому ринку України необхідно визначити такі основні показники даного ринку, як: обсяги збору урожаїв, динаміка та обсяг виробництва, визначення цін та рентабельність виробництва овочевої продукції, тощо.

Показники збору урожаю культур овочевих, виробництво основних овочевих культур та суб'єктна структура виробництва за 2015-2019 рр. наведено у табл. 3.

Динаміка виробництва основних овочевих культур у 2015-2017 рр. демонструє падіння за винятком 2017 року, де відбулось зростання на 2,2 %. У 2019 році обсяги виробництва овочів зріс на 2,6 % внаслідок зростання посівних площ на 3 % (табл. 3).

Динаміка збору урожаю культур овочевих в Україні за 2015-2019 рр., тис. т*

Роки	Посівна площа		Обсяг виробництва (валовий збір)		Урожайність	
	тис. га	Трі, %	тис.т.	Трі, %	ц з 1 га зібраної площі	Трі, %
1	2	3	4	5	6	7
2015	446	-	9214	-	206	-
1	2	3	4	5	6	7
2016	447	100,2	9415	102,2	211	102,4
2017	445	99,6	9286	98,6	208	98,6
2018	439	98,7	9440	101,7	214	102,9
2019	452	103,0	9688	102,6	214	100,0

* Складено автором на основі [11]

Дані табл. 4, в Україні не спостерігається стійка тенденція до зростання урожаю культур овочевих. А у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. простежувалось зменшення посівних площ, обсягу виробництва та урожайності.

Суб'єктна структура виробництва у 2015-2017 рр., %*

	2015	2016	2017	2018	2019
Господарства усіх категорій	100	100	100	100	100
Підприємства	12	12	12	13	13
Господарства населення	88	88	88	87	87

* Складено автором на основі [16]

Таблиці 3 та 4 дозволяють зробити висновок, що у даному секторі існує низка логістичних проблем, а саме: велика кількість посередників, що підвищує кінцеву вартість продукції; багато дрібних виробників овочевої продукції; не створена інфраструктура, яка б дозволяла більш ефективно здійснювати бізнес-процеси; відсутність логістичних ланцюгів, що дозволяло б здійснювати просування овочевої продукції від виробника до кінцевого споживача; тощо).

Обсяги та середні ціни продукції сільського господарства наведено на рис. 2-3.

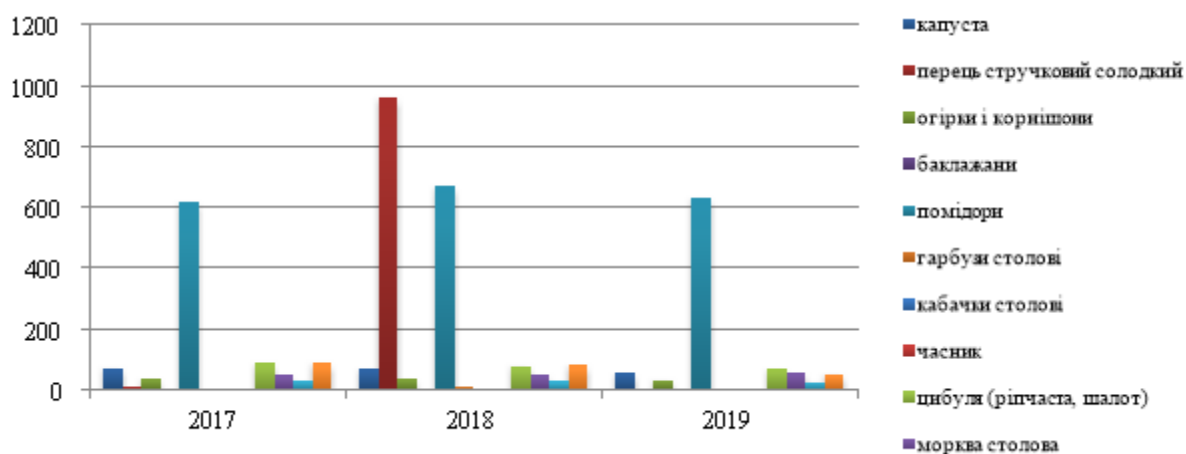

Рис. 2. Обсяги продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами України у 2017-2019 рр., тис. т*

* Складено автором на основі [11]

У 2019 році порівняно з 2017 роком обсяги реалізації овочевої продукції суттєво знизилась практично за усіма товарними групами, за виключенням баклажанів (+13%), помідорів (+2%) та моркви (+19%).

Така тенденція свідчить про наявність великої кількості імпортової продукції на ринку України та небажання сільськогосподарських виробників займатись вирощуванням овочів.

Середні ціни реалізації овочевої продукції за 2018-2019 рр. мають тенденцію до зростання практично за усіма товарними групами. Особливо це стосується таких видів овочів, як: капуста (+61%), цибуля (+86%), морква (+19%), буряк столовий (+77%).

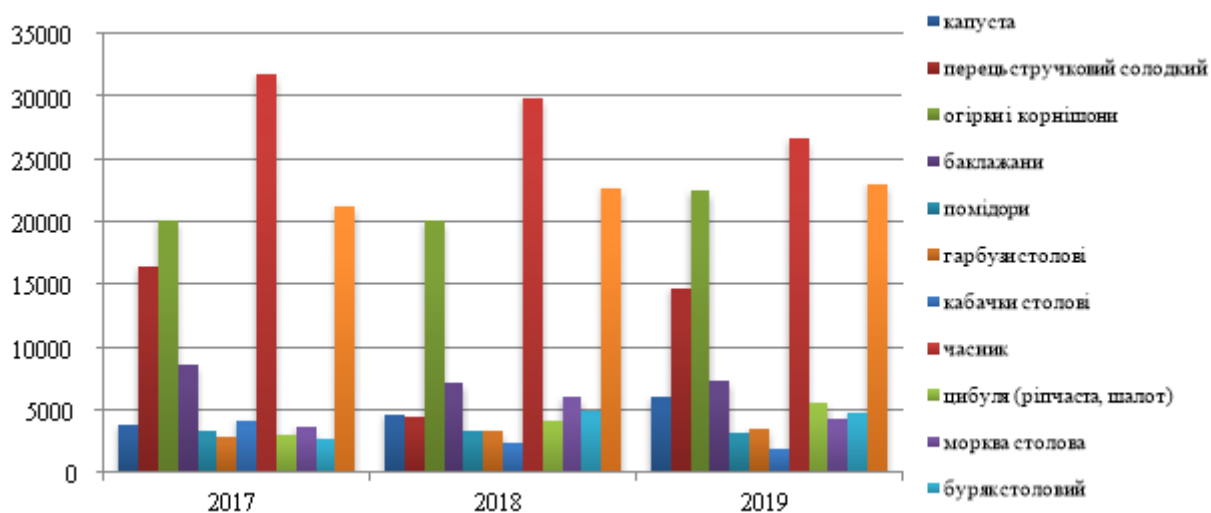

Рис. 3. Середні ціни продукції сільськогосподарства, реалізованої підприємствами* у 2017-2019 рр. (грн. за т (тис. шт.))

* Складено автором на основі [11]

Ціни підвищились і на культури овочеві закритого ґрунту у розмірі 8 %. Однак, на деякі види овочевої продукції ціни, навпаки, впали: кабачки столові, часник, баклажани та перець стручковий солодкий. Це пов'язано із сезонністю споживання даних видів овочів та перевагою у кінцевих споживачів інших видів овочів. Часник споживається переважно населенням, а у виробничих масштабах його змінюють на штучні приправи та підсилювачі смаку, що також зменшило попит на цей вид продукції на 17% і відповідно ціни (-17%).

Означені тенденції підтверджуються і іншими показниками економічної діяльності сільськогосподарських підприємств, наприклад рівнем рентабельності. У 2016 році рівень рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту склав 19,7 %. Однак, починаючи з 2017 року простежується негативна тенденція відносно даного показника. Так, у 2019 році по відношенню до 2016 року даний показник знизився на 12,7 % і склав 7 %. Тобто рівень рентабельності вирощування овочів та інших культур стабільно знижується, що негативно впливає на можливості аграріїв щодо розширеного відтворення виробничого потенціалу і впровадження нових технологій. Низький показник рівня рентабельності зумовлює недоотримання аграріями мільярдів гривень прибутку та унеможливує процес технологічної модернізації господарства.

Рентабельність виробництва овочів залежить не лише від цінової ситуації на ринку овочів, але й від темпів зростання витрат. У 2019 році порівняно з попередніми роками сукупний індекс витрат на виробництво продукції рослинництва мав нижчі темпи зростання порівняно з попередніми роками. У відсотковому значенні в продукції овочівництва ці витрати були практично не змінні у продовж 2017-2019 рр. на позначці 40%. А у культур овочевих закритого ґрунту прямі витрати на загальногосподарські витрати за останні два роки зросли на 5%.

У структурі витрат домінують витрати на посадковий матеріал (%), мінеральні добрива (%) та витрати на спеціалізовану сільськогосподарську техніку. Найбільш трудомісткою у вирощуванні овочів є технологія збирання врожаю. У грошовому виразі це складає 924 грн. на 1 га у 2019 році. При цьому більше половини витрат праці припадає на виконання робіт вручну. Як свідчать дані табл. В1, витрати на перевезення вантажів зросли на 21,7 % порівняно із 2017 роком і склали 2,8 грн. за ткм. Вище було зазначено, що українці не споживають належну фізіологічну норму овочів і фруктів. Внутрішній обсяг ринку ще не цілком заповнений через високий рівень цін. Хоча в цілому по країні у 2019 році даний показник дещо вищий за попередній рік (+2%), він все рівно нижчий за норму споживання на одну особу.

Розглянемо динаміку імпорту та експорту продукції овочевого ринку (див. рис. 4-5).

Як свідчать дані, представлені на рис. 4-5, серед імпорту товарних позицій овочевого ринку лідерами є помідори та інші свіжі овочі. У 2019 році до даних позицій приєднались ще картопля та

цибуля. Що стосується експорту (див. рис. 5), то тут лідерами товарних позицій овочевого ринку є бобові овочі, помідори та цибуля. Так, наприклад, на кожну тону експорту за товарною групою «Помідори» припадало у 2019 р. 7,32 тон експорту овочевої продукції, а за товарною групою «Цибуля» у 2018 році – 1,13 тон.

Рис. 4. Сумарний обсяг імпорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД (тис. дол. США)*

* Складено автором на основі [19]

Рис. 5. Сумарний обсяг експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД (тис. дол. США)*

Продовжуючи дослідження специфіки овочевого ринку, вважаємо, що він відрізняється від інших аграрних ринків тим, що його продукція має особливості при збиранні урожаю, сортуванні, зберіганні, товарній обробці, упакуванні, заготівлі, транспортуванні та переміщенні до кінцевого споживача. Невдале виконання означених операцій може призвести до втрати (псування) значної частини овочевої продукції (30% та більше) [10].

Саме тому, питання організації та функціонування спеціальних центрів, баз, ринків, прийомних пунктів, складів, тощо мають велике значення. Повний перелік вищеозначених операцій, які відповідають за збереження якості овочевої продукції, формує логістичний сервіс (логістичне забезпечення) у сільському господарстві.

Логістичний сервіс обов'язково враховує стандартизацію при виконанні означених операцій. При чому, однією з важливих складових ефективного функціонування овочевого ринку є інфраструктура якості продукції, яка уявляю собою сукупність елементів стандартизації, сертифікації, метрології, менеджменту якості та встановлює мінімальні вимоги в умовах глобальної конкуренції. Дана інфраструктура дозволяє забезпечити:

- безпеку та відповідність товарів, продукції, послуг;
- захист внутрішнього ринку (національного, регіонального, локального), імпортозаміщення;
- розширення зовнішнього ринку країни (зростання експорту продукції овочевого ринку на європейські та інші світові ринки);
- розвиток новітніх технологій (інновації, цифровізація);
- підвищення конкурентоспроможності економіки;
- підвищення якості життя людини.

Вплив інфраструктури якості продукції овочевого ринку України на сфери діяльності суспільства наведено на рисунку 6.

Інфраструктура якості продукції призвана здійснювати уніфікацію параметрів економічної діяльності країни та європейських та міжнародних норм. Це дозволяє оптимізувати виробництво та експорту підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції, не допустити неякісну продукцію на внутрішній ринок.

Логістична діяльність є однією з важливих складових відтворювального розвитку учасників (суб'єктів) овочевого ринку. Важливим при здійсненні даної діяльності на овочевому ринку України є ряд перешкод, які не дозволяють оптимізувати логістичні витрати (транспортування, збереження,

упакування, розподіл, споживання, утилізація залишків) товаровиробників (виробників сільськогосподарської продукції та переробних підприємств).

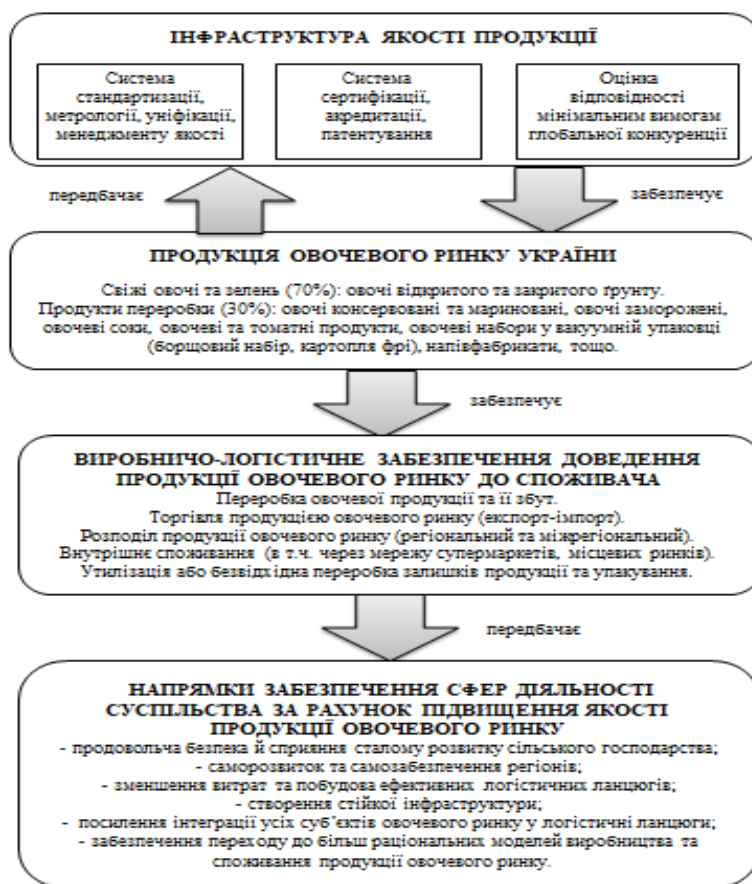

Рис. 6. Схема впливу інфраструктури якості продукції овочевого ринку України на сфери діяльності суспільства (розробка автора)

До 95 % виробників сільськогосподарської продукції вважають, що питаннями транспортування повинні займатись транспорті, логістичні фірми або переробники продукції [12]. Усі учасники (суб'єкти) овочевого ринку України витрати розраховують лише з позиції транспортування та іноді складування. Однак, загальні витрати пов'язані зі збором, транспортуванням, складуванням, збереженням, упакуванням, розподілом, споживанням та утилізацією залишків, не враховуються у повному обсязі. Саме тому, визначитись із вартістю логістичних послуг практично не можливо.

Вважаємо, що для отримання даної інформації необхідно:

- здійснити моніторинг вартості логістичних послуг;
- провести дослідження інфраструктури;
- здійснити експертне опитування спеціалістів даного ринку у сукупності із представниками логістично-експедиторських фірм.

В якості ілюстрації, було проведено експертне опитування та моніторинг вартості логістичних послуг на основі платформи-проекту (сайт) - «Блокнот логіста» [12]. Дана платформа створена логістами-практиками та іншими експертами для збору та систематизації теоретичних знань та практичного досвіду в логістиці та пов'язаних із нею галузях на основі програми - логістичні калькулятори. Вона дозволяє визначити витрати на логістичні послуги та оптимальні параметри логістичної системи, за такими показниками:

1. Дата поставки за терміном придатності (розрахунок граничної дати поставки товару покупцю в залежності від загального строку реалізації та допустимої частки вичерпаного строку).
2. Вартість оренди авто з повним завантаженням за маршрутом.
3. Визначення тарифу за 1 км з вартості маршруту.
4. Відсоток витрат на логістичні послуги.
5. Розрахунок тарифу на перевезення при зміні ціни на паливо.
6. Розрахунок вартості маршруту.

7. Розрахунок точки переходу на власний транспорт.
8. Оборотність запасу, днів.
9. Розрахунок оптимальної партії замовлення.

Дана експертна система дозволяє здійснити калькуляцію логістичних та інших витрат, отримати більш точні прогнози дані щодо їх вартості. Різні види «Логістичних калькуляторів» дозволяють прорахувати можливі сценарії ведення господарської діяльності, а саме: залучення коштів, придбання власного обладнання, залучення сторонніх фірм для здійснення конкретних послуг, тощо. Це дозволяє отримати більш повну інформацію представникам овочевого ринку з врахуванням терміну окупності від проекту. Крім того, завдяки даній системі стає можливим прорахувати постійні та змінні витрати, які необхідно включити у собівартість продукції. Це дозволяє сформувати більш точні ціни (оптові, роздрібні) і передчасно дає можливість прорахувати окупність врожаю та рівень рентабельності, що стає мотивуючим фактором при вирішенні питань управління господарською діяльністю.

Особливе значення на овочевому ринку та ринку сільськогосподарської продукції України займає сектор «Овочі закритого ґрунту» або тепличне господарство. За прогнозними даними аналітиків споживання тепличних культур в наступні роки зростатиме у 3-5 разів. Українська теплична продукція забезпечує всього 20% внутрішнього ринку, а в пік сезону – до 50%. У теплицях України традиційно вирощуються огірки і помідори, які становлять 50% і 44% ринку відповідно. Салати, зелені та інші культури вирощуються на рівні 6% від загальної продукції ринку [13].

У даному секторі також існує багато невирішених питань щодо організації ведення такого господарства. У першу чергу, це питання пов'язані із застарілими технологіями вирощування, які на сьогодні є низькорентабельними. В Україні вже використовується європейський досвід (Голландія) побудови теплиць. Співробітниками багатьох аналітичних центрів та наукових закладів неодноразово було розроблено проекти тепличного господарства. Так, спеціалісти Pro-Consulting розробили проект побудови тепличного господарства, згідно з яким, на 3 га площ буде вирощуватися така продукція, як: петрушка, кріп, салат латук, кінза і базилік, і ще на 3 га - томати й огірки. Розрахунки показали, що найбільший прибуток підприємству принесе виробництво кропу (21,3%), на другому місці за прибутковістю - огірки (21,1%), на третьому - помідори (18,3%) [13].

Реалізація такого проекту обійдеться в 5,37 млн. грн. Основна частина коштів (82,4%) призначена для облаштування теплиць, а 10,8% буде витрачено на обладнання та матеріали, що застосовуються в технології вирощування овочів і зелені.

За підрахунками експертів, загальний річний обсяг продажів створюваного тепличного господарства становитиме 4,8 млн. грн. Рентабельність буде на рівні 35,1%.

Природно-кліматичні умови України (різка їх зміна) і біологічні особливості рослин не дозволяють забезпечувати населення свіжою високоякісною овочевою продукцією рівномірно протягом року. У літньому та осінньому періодах вирощують основну кількість продукції овочевого ринку, а весняний значно менше. Так, у березні - квітні вирощують лише 4-5% овочів, квітні – червні – 10% від річного обсягу, липні - вересні - 58%, жовтні — листопаді - 25% і грудні - лютому - 3-4%. Це необхідно врахувати при прийнятті рішень щодо збільшення кількості об'єктів тепличного господарства.

За статистичними даними, витрати сільського господарства у продовж 2017-2019 рр. складають приблизно 40% (без урахування логістичних витрат), вважаємо, що ці умови є згубними для невеликих виробників (домогосподарств) сільськогосподарської продукції.

Саме тому питання об'єднання представників власних домогосподарств та дрібних виробників сільськогосподарської продукції мають дуже важливе значення для ринку.

У секторі «Овочі закритого ґрунту», як вже зазначалось, важливим є використання новітніх інноваційних технологій вирощування на основі європейського та світового досвіду.

Однією з головних перепон відтворювального розвитку овочевого ринку є недосконала система ціноутворення на продукцію. В останні десятки років здійснились зміни в торгівлі продукцією овочевого ринку, змінилися канали збуту цієї продукції, не здійснюється формування крупних партій та замовлень на продукцію, збільшується реалізація продукції на міських ринках та стихійних місцях продажу, тощо.

Упродовж останніх років спостерігається постійне збільшення цін на продукцію овочевого ринку, яке пов'язано із різними факторами: збільшення витрат на виробництво, несприятливі природно-кліматичні умови, збір та зберігання врожаю, логістичні послуги, інфляційні процеси,

експортно-імпорту операції. На стабілізацію цін впливає чітка структуризація ринку: збалансованість обсягів виробництва, переробки, внутрішнього споживання та експорту у розрізі овочевої продукції.

На формування вартості овочевої продукції також впливає збільшення логістичних витрат у структурі загальних витрат суб'єктів господарювання (виробників овочевої продукції). Іноді, логістичні та інші витрати перевищують вартість самої продукції. Логістичні витрати – частина загальних витрат суб'єктів господарювання, які здійснюють супровід матеріального потоку (овочевої продукції) та пов'язаного з ним інформаційного та фінансового потоків.

У даній статті вже зазначалось, що визначити логістичні витрати дуже важко. Це зумовлено впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Крім того, на їх формування впливає також балансування попиту та пропозиції, ціноутворення, розподіл прибутку, структура фінансових потоків тощо [14].

Отже, існує ряд чинників, які здійснюють безпосередній вплив на формування логістичних витрат, а саме:

- управління запасами;
- формування товарних партій;
- складування, збереження та переробка продукції;
- транспортування;
- оформлення замовлень;
- інформаційний супровід;
- розподіл продукції та її просування на ринок;
- обслуговування споживачів;
- утилізація залишків виробництва чи продукції та ін.

Вищезазначені витрати супроводжують рух продукції на усіх етапах її створення. В логістичному ланцюгу постійно змінюються витрати та їх структура: одні зменшуються, а інші відповідно збільшуються.

Отже, на величину логістичних витрат впливає ряд факторів, при цьому важливе значення набувають просторові та товарні межі, а також розподіл продукції у часі та русі (рис. 7).

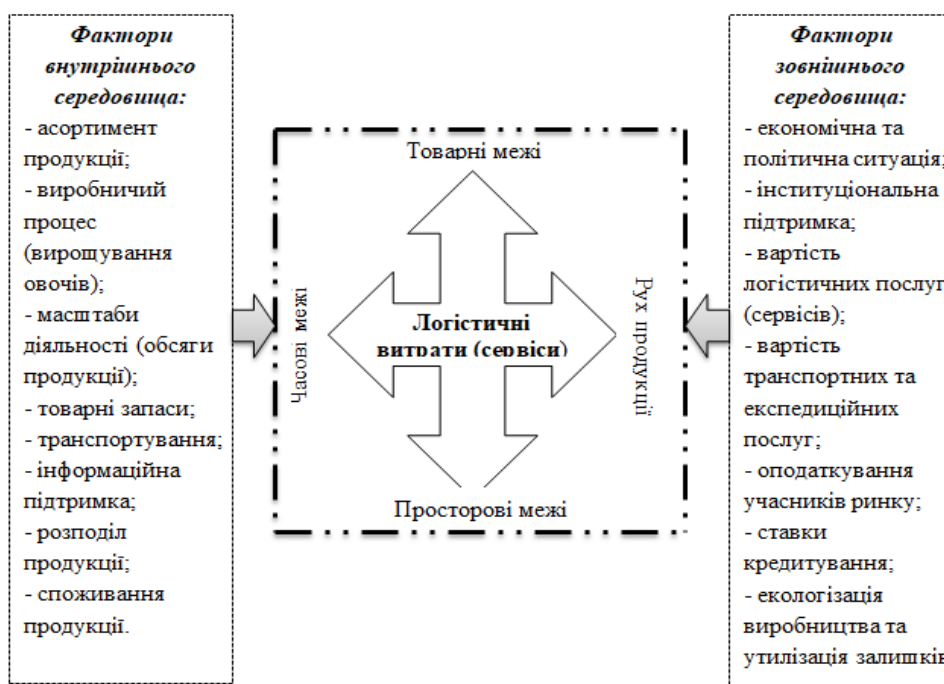

Рис. 7. Вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на формування логістичних витрат суб'єктів овочевого ринку України (розробка автора)

Основним завданням логістики овочевого ринку є безперервне забезпечення населення високоякісною екологічною овочевою продукцією у свіжому та переробленому виді.

Напрямами підвищення результативності логістичних ланцюгів овочевого ринку можуть бути:

- інтеграція учасників (суб'єктів) ринку щодо створення кооперативів, об'єднання, асоціацій, тощо;

- імпортозаміщення багатьох видів продукції овочевого ринку на власну продукцію;

- ринковий обмін через інтеграцію до європейських та світових ринків.

Розглянемо перспективи таких змін у табл. 5.

На стан овочевого ринку впливає рівень розвитку його інфраструктури. В країні не вистачає зберігаючих сховищ (мала кількість, малі потужності, відсутність підтримки температурних умов) для овочевої продукції, що призводить до втрати урожаю або його частини та підвищення цін.

Відсутність логістичних центрів, оптових ринків, прозорих оптових торгів не дозволяє збалансовано розподіляти овочеву продукцію між регіонах. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» (ОРСП) був прийнятий у 2009 році і дозволяв розбудовувати мережі крупних логістичних об'єктів. Так, стратегічними програми держави до 2015 року повинно бути побудовано не менш 25 таких ринків. Крім того, створення мережі ОРСП в Україні – це одна з вимог СОТ щодо упорядкування системи реалізації овочевої продукції. Однак, інфраструктура ОРСП не розбудована в Україні і досі.

Особливістю побудови організованої мережі ОРСП є дотримання цінової еквівалентності обміну між виробниками, переробними підприємствами, посередниками, що дозволить сформувати інтегрований ланцюг ринку плодоовочевої продукції. Ціни на продукцію овочевого ринку та його ресурси залежать один від одного та повинні бути збалансованими. Посередники, як суб'єкти овочевого ринку, значно впливають на ціноутворення, занижують ціни для виробника та підвищують для кінцевого споживача.

Інтегрований ланцюг ринку плодоовочевої продукції дозволить підвищити рівень інформатизації на основі спеціалізованих платформ, яка буде сприяти: сертифікації продукції, об'єднанню дрібних товаровиробників у кооперативи, комплексному вирішенню питань упакування, транспортування, збуту, тощо. Це також дозволить залучати більшу кількість учасників даного ринку.

Отже, подолання окреслених проблем, можливе шляхом кооперування учасників (суб'єктів) овочевого ринку задіяних на різних етапах просування продукції від «поля» до споживача.

Таблиця 5

Перспективи розвитку овочевого ринку України в контексті імплементації європейського досвіду (розробка автора)

Існуюча ситуація на ринку	Перспективи за рахунок інтеграції до європейських та інших ринків
Низька якість продукції (не відповідність міжнародній системі стандартів – ISO), низький рівень сертифікації продукції, недотримання норм стандартизації при вирощуванні, зборі та транспортуванні овочевої продукції	Підвищення якості, оформлення відповідної документації, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейських та світових ринках
Низькі ціни на продукцію, низькі заробітні плати працівників аграрного сектору, низький рівень дохідності (рівень рентабельності, прибутковості), мінімізація доданої вартості в усіх ланках ланцюга ринкової системи	Зростання показників до європейських за умови розширеного відтворення овочевого ринку
Слабка інфраструктура овочевого ринку	Створення організованої оптової торгівлі через оптові, логістичні та розподільчі центри, продовольчі ринки, тощо на економічно вигідних умовах для усіх учасників (суб'єктів) ринку
Низька інвестиційна привабливість ринку	Підвищення інвестиційної привабливості, залучення додаткових коштів від МВФ, СБРР (особливо в умовах прийняття Закону «Про землю»)
Низьке технічне, технологічне, інформаційне, логістичне забезпечення	Підвищення техніко-технологічно рівня сільського господарства, використання логістичних та збутових технологій, маркетингові, збутові та інформаційні технології
Низький рівень екологізації та вирощування органічної продукції	Досягнення європейських стандартів екологізації, збільшення обсягу виробництва органічної продукції

Зниження продуктивності, результативності, ефективності сільського господарства (у т.ч. маркетингової, логістичної, збутової діяльності)	Зменшення впливу фактору сезонності за рахунок розвитку тепличного господарства та вирощування овочів закритого ґрунту на основі гідропоніки, вдосконалення процесів переробки, зберігання, фасування, упакування
Низький вплив сільського господарства на формування регіональних та місцевих бюджетів	Зростання місцевих бюджетів (територіальних громад, сільських територій)
Низька наукова та інноваційна підтримка виробничого, логістичного та маркетингового процесу виробництва продукції овочевого ринку	Створення ланцюгів «Наука-влада-бізнес» із використанням державно-приватного партнерства та концесії, створення відповідного методологічного та методичного забезпечення, розробка програм науково-технологічної підтримки, використання сучасних інноваційних технологій у галузі
Низька інституціональна підтримка	Розробка нормативних актів, положень, державних та регіональних програм з дотриманням територіальних особливостей, використання європейського досвіду
Низька мотивація учасників (суб'єктів) овочевого ринку щодо виробництва продукції та їх інтеграції, низька престижність праці, низький рівень інтелектуального розвитку	Мотиваційна підтримка регіональних та національних органів влади, створення інформаційних та цифрових платформ, зростання попиту та пропозиції праці на овочевому ринку, стимулювання виробництва продукції овочевого ринку та насіння, переробки та просування до споживача через економічні, правові та організаційні заходи з боку регіональних та державних органів влади

Основні види об'єднань учасників овочевого ринку наведено у табл. 6.

Таблиця 6

Порівняльна характеристика організаційних механізмів розвитку логістики овочевого ринку України з різних позицій (розробка автора)

Завдання	ОРСП (оптова торгівля, оптовий ринок)	Кооперація індивідуальних виробників (домогосподарств)	Взаємодія індивідуальних виробників (домогосподарств) з переробними підприємствами
Мета створення	Підвищення впливу і збільшення частки ринку в загальній оптовій торгівлі сільськогосподарською продукцією у просуванні сучасних форм оптової торгівлі, а також овочевої продукції	Підвищення конкурентоспроможності малих та середніх с/г товаровиробників, розвиток соціальної інфраструктури населених пунктів, об'єднання економічних інтересів дрібних виробників, централізований збір та реалізація овочевої продукції	Об'єднання економічних інтересів дрібних виробників та переробних підприємств, зниження ризиків псування швидкопсувної овочевої продукції, зниження ціни (цінове балансування) для кінцевого споживача
Реалізація завдань	1. Задоволення зростаючих потреб споживачів у якості, кількості, пакуванні, сортах і видах культур. 2. Захист виробників (великих/малих виробників, що мають однаковий доступ до ринку). 3. Перенесення потоку великих вантажних машин за межі міста (доставка товарів в місто відбувається малими вантажівками). 4. Перенесення оптової торгівлі за межі міста (зменшуючи навантаження на каналізаційну систему, забруднення довкілля).	1. Захист виробників (середніх та малих, що мають однаковий доступ до ринку). 2. Вирівнювання балансу між пропозицією і попитом. 3. Цілорічна поставка овочевої продукції. 4. Мотивація щодо вирощування більших обсягів продукції, нових видів продукції, більш якісної овочевої продукції. 5. Сертифікація та стандартизація овочевої продукції. 6. Пакувальні послуги (швидка підготовка крупних партій) за вимогами мереж	1. Впровадження стандартів якості у виробництві. 2. Зниження ризиків псування швидкопсувної овочевої продукції. 3. Отримання додаткових видів продукції (консервація, сушіння, квашення, соління, маринування, заморожування). 4. Вирішення стратегічного питання – споживання населенням овочів на протязі всього року. 5. Нарощування експорту готової продукції

	5. Вирівнювання балансу між пропозицією і попитом. 6. Цілірочна поставка овочевої продукції. 7. Впровадження стандартів якості у виробництві. 8. Допомога виробникам з боку ЄС.	супермаркетів або оптових ринків. 7. Інтегрування поставок (гарантовані обсяги продажу).	овочевого ринку, переробної галузі, дитячого харчування.
Умови створення (об'єднання)	1. В одному місті повинен бути лише один оптовий ринок. 2. Функціонування інших ринків повинно бути заборонено законом. 3. Достатній інвестиційний капітал (в т.ч. концесія, ДПП). 4. Екологізація функціонування (збір сміття та його утилізація чи переробка, очистка стоків, протипожежна безпека). 5. Інфраструктура та достатня пропускна потужність (кількість вантажних автомобілів та час очікування).	1. Спільне використання виробничої інфраструктури (елеваторів, складських приміщень), транспортних засобів, спеціальної техніки та обладнання. 2. Зниження собівартості продукції та супутніх витрат. 3. Впровадження нових технологій, модернізація основних фондів та раціональне використання наявних ресурсів. 4. Збільшення обсягів виробництва та рівня рентабельності галузі.	1. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва. 2. Розвиток альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості для отримання додаткових джерел доходу (переробка та утилізація залишків виробництва, виготовлення кормів для тварин). 3. Створення нових робочих місць. 4. Створення міні-виробництв з переробки овочевої продукції, її заготівлі та переробки. 5. Збільшення питомої ваги органічної продукції в структурі виробництва с/г продукції
	Організація нових каналів збуту, вплив на формування рівноваги між попитом і пропозицією, введення та дотримання норм і стандартів якості на овочеву продукцію, пропозиція сталого асортименту продукції цілий рік		
Джерела фінансування	Держава, агрохолдинги, сільські ради, крупні виробники, інвестори (в т.ч. іноземні), зацікавлені особи	Дрібні виробники, сільські ради, зацікавлені особи	Переробні підприємства, інвестори, експортери
Умови зберігання	Спеціалізовані сховища, камери з дотриманням температурного режиму, вологостійкості та газифікації, мийка та доробка овочів, вакуумне та інше пакування	Не великі сховища, пункти прийому, бази. В місцях виробництва (частину овочів, особливо нестандартних, доцільно переробляти у власних консервних цехах)	Тарне пакування, ящики, короби, сітки, мішки без дотримання спеціальних умов зберігання. Зберігання у підвалах
Логістичні ланцюги	Перспективний логістичний ланцюг овочевого ринку на засадах відтворювальної функції ОРСП	Завершений кооперативний логістичний ланцюг овочевого ринку	Ланцюг контрактної взаємодії

Розглянемо логістичні ланцюги формування товарних партій овочевої продукції в контексті наведених організаційно-економічних механізмів, а саме: перспективний логістичний ланцюг на засадах відтворювальної функції ОРСП, завершений кооперативний логістичний ланцюг овочевого ринку, логістичний ланцюг договірних відносин між виробничим кооперативом та переробними підприємствами (контрактної взаємодії) (рис. 8-10).

Перспективний логістичний ланцюг на засадах відтворювальної функції ОРСП наведено на рис. 8. Завершений кооперативний логістичний ланцюг овочевого ринку наведено на рис. 9. Логістичний ланцюг контрактної взаємодії наведено на рис. 10.

Подальше розподілення потоків продукції овочевого ринку здійснюється за такими напрямками: збутово-розподільча та торговельна система регіону; регіональне формування розподільчої системи; формування каналів розподілу; розробка вертикальних, горизонтальних та багатоканальних збутово-розподільчих систем.

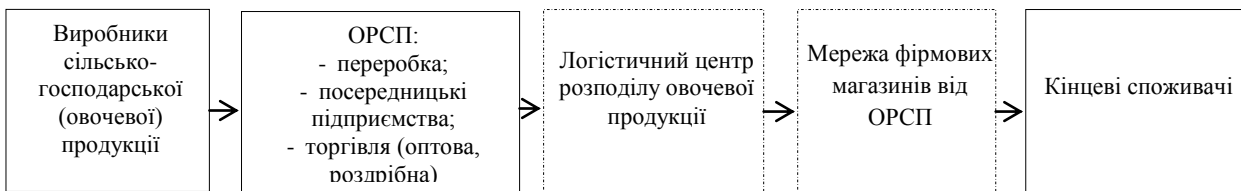

Рис. 8. Перспективний логістичний ланцюг овочевого ринку на засадах відтворювальної функції ОРСП*

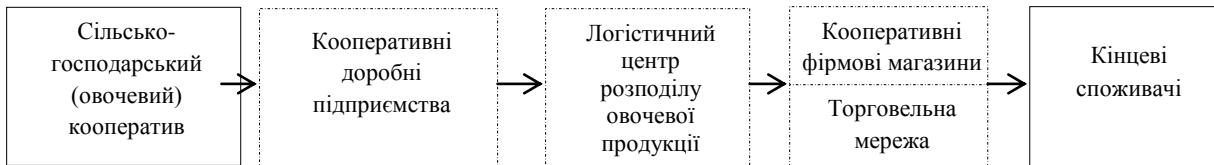

Рис. 9. Завершений кооперативний логістичний ланцюг овочевого ринку*

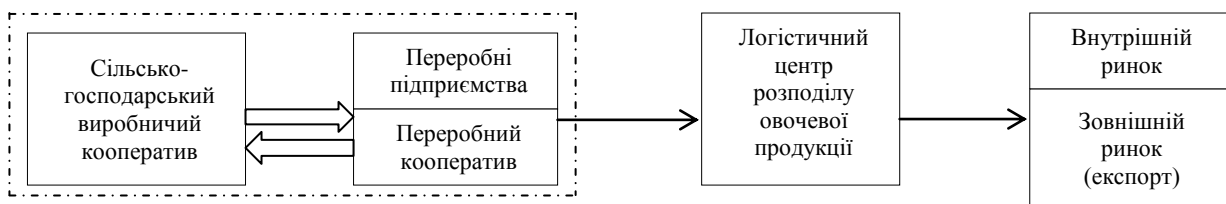

Рис. 10. Логістичний ланцюг договірних відносин між виробничим кооперативом та переробними підприємствами (контрактної взаємодії)*

* Рис. 8-10 складено автором

Формування ефективного овочево-продуктового підкомплексу зумовлює необхідність раціонального поєднання сфер виробництва, переробки, зберігання і збуту овочів, розвитку сільського господарства та створення відповідної інфраструктури ринку овочевої продукції в системі національного ринку продовольства [15].

Оскільки в даний час держава не має достатньо коштів для розбудови оптового ринку, доцільно створювати альтернативні, малі організаційні форми оптових продажів. Це може бути кооперація у сфері заготівлі і збуту сільськогосподарської продукції. Такі кооперативи покликані виконувати маркетингові функції і могли б займатися експортом продукції овочевого ринку, що недоступно розрізним господарствам населення.

Ринок овочевої продукції та ефективність його функціонування значною мірою залежить від системи економічних відносин між сільськогосподарськими, переробними, торговельними підприємствами та споживачами.

Одним з дієвих механізмів об'єднання учасників сільського господарства є кооперація. Даний процес кооперації представлено у вигляді вертикальної та горизонтальної кооперації.

Вертикальна кооперація побудована на основі суб'єктного підходу, а горизонтальна – на основі процесного.

Вертикальна кооперація уявляє собою взаємозв'язки між різними суб'єктами (учасниками) овочевого ринку, які приймають участь у виробництві сировини, її переробки, транспортуванні, зберіганні та розподілу. Суб'єкти даного ринку відрізняються різною спеціалізацією та виконанням певних операцій в єдиному технологічному ланцюгу: від виробництва продукції до кінцевого споживача. Дане об'єднання учасників ринку дозволяє знизити загальні витрати, ефективно використовувати ресурси, вдосконалити якість самої продукції та якість її переробки.

Горизонтальна кооперація дозволяє створювати різні міжгосподарські підприємства або кооперативи: виробництво насіння, транспортне обслуговування, меліоративні роботи, зберігання та доробка продукції (упакування, мийка, сушка, нарізка, тощо). Прикладом такої кооперації може служити побудований вище логістичний ланцюг договірних відносин між виробничим кооперативом та переробними підприємствами (контрактної взаємодії).

Особливо значення в цих взаємовідносинах учасників овочевого ринку відіграють державні, регіональні або місцеві органи влади, як координуючі та регулюючі органи.

Важливою складовою овочевого ринку виступає переробна галузь, оскільки продукція має малі терміни зберігання.

Встановлення взаємозв'язків між виробниками (домогосподарствами) із переробними підприємствами впливає на продовольчу безпеку країни.

На основі здійснених досліджень побудуємо модель взаємовідносин учасників (суб'єктів) щодо розподілу продукції овочевого ринку (рис. 11).

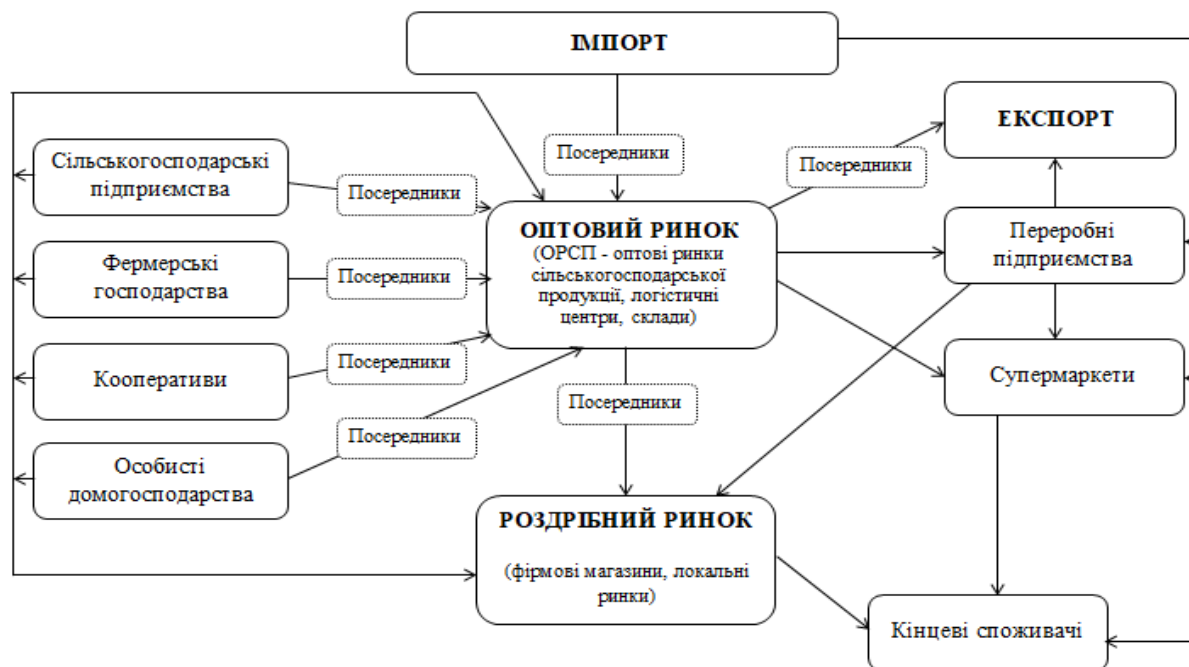

Рис. 11. Схема організаційних механізмів виробництва та розподілу продукції овочевого ринку України на основі «експортно-орієнтованого підходу» (розробка автора)

У структурі виробництва овочевої продукції регіональні аспекти відіграють дуже важливе значення. Підключається міжрегіональний розподіл окремих видів овочів, тобто що вигідно вирощувати на місці, а що завозити з інших регіонів, якщо транспортні витрати не перевищуватимуть витрати на їх виробництво.

Регіональні ринки овочів можуть бути обмежені певною територією на рівні певних областей і районів або їх груп з виділенням окремих сегментів ринку, в яких функціонують цільові сегменти певних видів овочів у світовому вигляді.

У південних областях сформувались ринкові сегменти теплолюбних овочевих культур томатів, цибулі-ріпки, перцю, баклажанів, у лісостепових - ринку огірків та капусти.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо необхідним дотримання інституціонального підходу при подальшому формуванні овочевого ринку, при якому сам ринок - це система інститутів (формальних і неформальних) та встановлення результативних взаємозв'язків із усіма учасниками (суб'єктами) даного ринку. Це дозволить підвищити ефективність ринку та його структурних елементів, забезпечити виконання Цілей сталого розвитку (2, 12), забезпечити продовольчу безпеку регіонів країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для підвищення ефективності ведення господарської діяльності на овочевому ринку необхідно вирішити комплекс організаційно-економічних та технічних заходів, зокрема:

1. Створення умов для інтеграції (об'єднання) виробників овочевої продукції (кооперативи) та відновлення спеціалізованих господарств (регулювання та координування регіональних та національних органів влади).
2. Налагодження в галузі засобів механізації по вирощуванню, збору, упакуванню та збереженню овочевої продукції.
3. Поліпшення системи вітчизняної селекції і насінництва.
4. Реконструкція і модернізація переробних підприємств.

5. Удосконалення економічного та організаційного механізмів взаємовідносин з переробними і торговельно-закупівельними підприємствами:

– розвиток інфраструктури овочевого ринку (оптові ринки, аукціони, ярмарки, торговельно-збутові і виробничо-торговельні об'єднання, магазини, кооперативи, торговельно-закупівельні підприємства та ін.);

– створення спільних підприємств по виробництву овочевої продукції і сервісному обслуговуванню технічних засобів та реконструкції;

– переробних підприємств і плодоовочевих сховищ;

– співробітництво у впровадженні прогресивних технологій вирощуванні овочів, переробці овочевої продукції та її зберігання;

– створення оптових ринків плодоовочевої продукції (ОРСП);

– співробітництво в частині експорту продукції спеціалізованих овочевих господарств, агрофірм, переробних підприємств, а також створення мережі фірмових магазинів, виробничо-торговельних фірм у містах [16].

Основними напрямками розвитку овочевого ринку є такі:

1. Збільшення виробництва овочів закритого ґрунту (тепличного господарства), що дає можливість отримати більш високу якість продукції та вийти на нові ринки, у т.ч. європейські (збільшення експорту овочів).

2. Зміна сучасних трендів споживання овочевої продукції (свіжа та здорова їжа, вегетаріанство), що передбачає появу нових продуктів на ринку (смuzи, снeки, батончики, овочеві напівфабрикати, тощо) або нових послуг при реалізації даного виду продукції (мийка, доробка, очищення, нарізання, сушка, вакуумне упакування, тощо).

У результаті проведеного дослідження ринку овочів пропонуємо:

1) дрібним та середнім виробникам: визначити географію реалізації овочів і фруктів; сертифікувати власну продукцію; визначити сегмент потенційних клієнтів; налагодити первинний збір та збереження продукції; поліпшити рівень обслуговування; застосувати комплекс логістичних та маркетингових комунікацій; підвищити власну інформованість.

2) великим виробникам: збільшити обсяги виробництва та експорту овочів та овочевої продукції; стимулювати формування цивілізованого оптового ринку; налагодити логістично-експедиторські послуги; збільшити обсяги переробки та консервування; поліпшити умови зберігання овочевої продукції; організувати фірмову роздрібну торгівлю.

Крім того, підвищення рівня розвитку овочевого ринку вбачаємо у ринковому обміні через інтеграцію до європейських та світових ринків.

Отже, враховуючі усе вище зазначене вважаємо, що основні напрями подальшого розвитку овочевого ринку України можна поділити на такі групи:

1. Економіко-організаційні (змінити існуючу систему функціонування овочевого ринку на більш ефективну до виробників сільськогосподарської продукції).

1.1. Створення цифрової або інформаційної платформи (виробничо-промислового кластеру (об'єднання), інформаційно-комунікаційної платформи, тощо) з метою донесення до усіх учасників (суб'єктів) даного ринку інформації щодо змін у нормативно-правовій базі, економічному просторі, організаційних механізмах, тощо). Використання на цій платформі таких ресурсів, як електронна логістика (Е-логістика) та розумна розподільча мережа (Smart Logistics Grid), що дозволить вирішувати питання розподілу потоків овочевої продукції на основі результативності та ефективності.

1.2. Впровадження проекту (дослідного зразку) розбудови оптового ринку сільськогосподарської продукції та створення ефективних зв'язків між його учасниками на основі раніш створеної інформаційної платформи.

1.3. Надання податкових пільг (канікул) та фінансової підтримки тим учасникам овочевого ринку, які здійснюють підприємницьку діяльність та реалізують продукцію виключного на території України (для власного споживання, регіонально та міжрегіонального розподілу).

1.4. Створення окремого державного чи регіонального органу управління (Інституції), який здійснював би координуючу функцію даного ринку. Дана Інституція повинна виконувати також функцію – підвищення мотивації усіх учасників процесу виробництва продукції овочевого ринку із соціальною згуртованістю цих учасників.

1.5. Створення незалежного органу щодо сертифікації та стандартизації овочевої продукції на пільгових умовах та за короткий термін.

2. Технічно-технологічні (використання новітніх розробок у вирощуванні овочевої продукції, тощо).

2.1. Підтримка учасників овочевого ринку регіональними та місцевими органами влади у вигляді проектів, гранів, програм з можливістю фінансування та закордонного обміну ведення сучасного сільського господарства на основі інноваційних технологій.

2.2. Відновлення подачі води до поля (крапельний полив, буріння свердловин, колодязів).

3. Правові:

3.1. Можливість передачі у державно-приватне партнерство та концесію деяких об'єктів сільськогосподарської та логістичної інфраструктури із чітким вказанням участі кожного з учасників, його прав та обов'язків.

4. Кадрові (мотивування сільського населення до участі у виробництві овочевої продукції).

4.1. Здійснення постійної інформаційно-навчальної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, аграрних підприємств, фермерів, приватних власників домогосподарств на основі профільного Міністерства або Уряду за спеціальними програмами (зустрічі, брошури, слайди, презентації, приклади, моделювання ситуацій, допомога в т.ч. економічна і правова) відносно передових технологій вирощування овочів.

4.2. Розробка мотиваційних заходів щодо посилення самоорганізації у сільському господарстві.

Подальший розвиток овочевого ринку України та продукції його переробки передбачає державну політику у сфері регулювання виробництва (експорту-імпорту), створення досконалої інфраструктури овочевого ринку, формування цін на дану продукцію, розбудову інформаційної бази для суб'єктів ринку (включаючи споживачів) для вибору учасників, місця й змісту реалізації овочевої продукції, використання сучасних методів регулювання та координування учасників ринку місцевими органами влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт щодо бізнес-перспектив України з питань виробництва, зберігання, переробки та пакування овочів та фруктів. URL: https://2016.export.gov/ukraine/build/groups/public/@eg_ua/documents/webcontent/eg_ua_113507.pdf

2. Європейський статистичний довідник – 2020 «Найважливіші європейські ринки з точки зору FRUIT LOGISTICA». URL: https://www.fruitlogistica.de/media/fl/fl_dl_all/auf_einen_blick/European_Statistics_Handbook_2020.pdf

3. Рудь В.П. Особливості концентрації та спеціалізації в овочівництві. Економіка АПК. 2010. №5. С. 94-97.

4. Атамась Г.П. Формування і функціонування регіонального ринку овочевої продукції: дисертація канд. екон. наук: 08.07.02. Миколаївський державний аграрний університет. Миколаїв, 2014.

5. Близький Р.С. Механізм формування ринку плодовоовочевої продукції в Україні: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Донецьк, 2013. 38 с.

6. Логоша Р.В. Історія становлення і розвитку ринку овочевої продукції в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 12–18. URL: <http://global-national.in.ua/issue-17-2017>.

7. Майборода О. В. Маркетинговий механізм підвищення ефективності виробництва плодовоовочевої продукції в аграрних підприємствах. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Вип. 200. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 263-270.

8. Федорчук Н. В. Формування та державне регулювання ринку овочів у аграрному секторі економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Львів. 2011. 20 с.

9. Вишневіська О.М., Лесік І.М. Інфраструктурне забезпечення формування і функціонування ринку продукції овочівництва: монографія. Миколаїв: Швець В. М. 2017. 324 с.

10. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затверджена Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. Конкурентне законодавство України: Юридичний збірник. К.: АМКУ, 2002. 296 с.

11. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Проект «Блокнот логіста». URL: <https://logistics.in.ua/pro-proekt/>

13. PRO CONSULTING. URL: <https://pro-consulting.ua>

14. Моисеева Н.К. Экономические основы логистики. М.: ИНФА-М, 2008. 528 с.

15. Агробізнес в овочепродуктовому підкомплексі України. Монографія. П.П. Макаренко, В.І. Криворучко, І.Г. Кириленко, М.Х. Корецький. К.: «Нива», 1997. 140 с.

16. Лисюк В.М. В овочівництві повинен бути цивілізований ринок. Агрперспектива. 2010. №11. с. 26.

REFERENCE

1. Zvit shchodo biznes-perspektyv Ukrainy z pytan' vyrobnytstva, zberihannya, pererobky ta pakuvannya ovochiv ta fruktiv. URL: https://2016.export.gov/ukraine/build/groups/public/@eg_ua/documents/webcontent/eg_ua_113507.pdf
2. Yevropeys'kyi statystychnyy dovidnyk – 2020 «Nayvazhlyvishi yevropeys'ki rynky z tochky zoru FRUIT LOGISTICA». URL: https://www.fruitlogistica.de/media/fl/fl_dl_all/auf_einen_blick/European_Statistics_Handbook_2020.pdf
3. Rud', V.P. Osoblyvosti kontsentratsiyi ta spetsializatsiyi v ovochivnytstvi [Features of concentration and specialization in vegetable growing]. Economics of agro-industrial complex. 2010. 5. P. 94-97 [in Ukrainian].
4. Atamas', H.P. Formuvannya i funktsionuvannya rehional'noho rynku ovochevoyi produktsiyi: dysertatsiya kand. ekon. nauk [Formation and functioning of the regional market of vegetable production: the dissertation of the candidate. econ. Science: 08.07.02]. Nikolaev State Agrarian University. Mykolaiv, 2014 [in Ukrainian].
5. Blyz'kyy, R.S. Mekhanizm formuvannya rynku plodoovochevoyi produktsiyi v Ukraini: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.03 [The mechanism of formation of the market of fruit and vegetable production in Ukraine: author's ref. dis. Dr. Econ. Science: 08.00.03]. Donetsk, 2013. 38 p. [in Ukrainian].
6. Lohosha, R.V. Istoriya stanovlennya i rozvytku rynku ovochevoyi produktsiyi v Ukraini [History of formation and development of the market of vegetable products in Ukraine]. Global and national economic problems. 2017. 17. P. 12–18. [in Ukrainian].
7. Mayboroda, O.V. Marketynhovyy mekhanizm pidvyshchennya efektyvnosti vyrobnytstva plodoovochevoyi produktsiyi v ahrarykh pidpryyemstvakh [Marketing mechanism for increasing the efficiency of fruit and vegetable production in agricultural enterprises]. Bulletin of KhNTUSG: Economic Sciences. Vip. 200. Kharkiv: KhNTUSG, 2019. P. 263-270. [in Ukrainian].
8. Fedorchuk, N.V. Formuvannya ta derzhavne rehulyuvannya rynku ovochiv u ahrarynomu sektori ekonomiky [Formation and state regulation of the vegetable market in the agricultural sector of the economy: author's ref. dis. Cand. econ. Science: 08.00.03]. Lviv. 2011. 20 p. [in Ukrainian].
9. Vyshnevs'ka, O.M., Lesik, I.M. Infrastrukturne zabezpechennya formuvannya i funktsionuvannya rynku produktsiyi ovochivnytstva: monohrafiya [Infrastructural support of formation and functioning of the market of vegetable production: monograph]. Mykolaiv: Shvets V.M. 2017. 324 p. [in Ukrainian].
10. Metodyka vyznachennya monopol'noho (dominuyuchoho) stanovyshcha sub'yektiv hospodaryuvannya na rynku, zatverdzhena Rozporyadzhennyam Antymonopol'noho komitetu Ukrainy vid 5 bereznya 2002 r. № 49-r. [Methodology for determining the monopoly (dominant) position of economic entities in the market, approved by the Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine of March 5, 2002 № 49-r]. Competition legislation of Ukraine: Legal collection. K. : AMKU, 2002. 296 p. [in Ukrainian].
11. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Proekt «Bloknot lohista» [Project «Logist's notebook»]. URL: <https://logistics.in.ua/pro-proekt/>
13. PRO CONSULTING. URL: <https://pro-consulting.ua>
14. Moiseyeva, N.K. Ekonomicheskiye osnovy logistiki [The economic foundations of logistics]. Moscow: INFRA-M, 2008. 528 p. [in Russian].
15. Ahrobiznes v ovocheproduktovomu pidkompleksi Ukrainy. Monohrafiya [Agribusiness in the vegetable subcomplex of Ukraine]. Monograph. P.P. Makarenko, V.I. Krivoruchko, I.G. Кириленко, M.X. Koretsky. K.: «Niva», 1997. 140 p. [in Ukrainian].
16. Lysyuk, V.M. V ovochivnytstvi povynen buty tsyvilizovanyy rynek [There should be a civilized market in vegetable growing]. Agroperspective. 2010. №11. with. 26. [in Ukrainian].